

Ивана ЖЕНАРЈУ РАЈОВИЋ

ИКОНОСТАС ХАЦИ КОСТАДИНА КРСТЕВА У ЦРКВИ СВЕТОГ АРХАНГЕЛА ГАВРИЛА У ВЕЛИКОМ РОПОТОВУ КОД ГЊИЛАНА*

Кључне речи: иконостас, Хаџи Костадин Крстев, XIX век, Рашко-призренска епархија, Велико Ропотово

Апстракт: У раду се анализира иконостас у цркви Светог архангела Гаврила у Великом Ропотову код Гњилана. Иконе су дело Хаџи Костадина Крстева из Велеса настале 1861. године. Сликарство је остварено према принципима зографске пикторалне поетике актуелне у XIX веку на ширем Балканском подручју.

Зограф Хаџи Костадин Крстев, био је син зографа Крсте из Велеса од којег је стекао прве поуке о сликарском занату.¹ Бавио се живописом и иконописом, али и фотографијом, те се често потписивао и као фотограф. О његовом животу мало се зна, те није познато када је рођен, али је сачуван податак да је живео веома дуго и умро 1894. године у Велесу.² Префикс Хаџи који је користио уз своје име, указује да се у једном тренутку свог живота обрео на ходочасничко путовање у Јерусалим. Из недовољно проученог опуса увиђа се да је Хаџи Костадин био активан у Македонији и на тлу Косова и Метохије у другој половини XIX века.

У цркви Светог Николе у Куманову је сликао иконе за иконостас 1855. године.³ Исте године је обновио живопис у цркви Светог Димитрија

у Велесу, где се на иконостасу налазе две његове иконе из 1859. године.⁴ Наредне године је насликао житијну икону Светог апостола Андреја која се налази у цркви Светог Николе у Штипу, а током 1859. године насликао је царске двери за Согленски манастир.⁵ Током 1860. године израдио је бројне иконе за цркву Светог Атанасија у Доњем Чичеву.⁶ Насликао је икону Светих Кирила и Методија за цркву Светог Пантелејмона у Велесу 1868, а у кумановском селу Мургаш сликао је иконе 1872. године.⁷ Током 1875. и 1876. године осликао је цркву манастира Светог Георгија у Неготину.⁸ Познато је да је извесно време радио у тајфи Антона Китанова.⁹

Хаџи Костадин је на територији Косова и Метохије, односно Рашко-призренске епархије често радио са зографом Игњатом, који је такође био из Велеса. Приписује му се ангажман у манастиру Девичу и у Прокупљу 1847. године.¹⁰ У цркви Светог архангела Гаврила у Великом Ропотову код Гњилана радио је у периоду од 1861. до 1864. године. У међувремену је у цркви Светог Димитрија у Добротину код Липљана 1862. године ангажован на изради живописа и икона за ико-

* Рад је написан у оквиру пројекта *Материјална и духовна култура Косова и Метохије* (Ев. бр. 178028), који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

¹ К. Балабанов, *Велешките зографи иконописци во XIX*, Титов Велес 1970, 11; В. Поповска-Коробар, *Зографите Крсте од Велес и Крсте Поп Трајанович*, Прилози XXXIII 1, Скопје 2002, 88.

² К. Томовски, *Велешките мајстори и зографи во XIX и XX век. Преглед на творештвото*, Културно наследство 5, Скопје 1959, 56.

³ К. Балабанов, *нав. дело*, 12; В. Поповска-Коробар, Ј. Зисовска, *Икони од Кумановско во црквата Св. Никола во Куманово*, Куманово 2000, 8.

⁴ К. Томовски, *Велешките мајстори и зографи во XIX и XX век. Преглед на творештвото*, 56.

⁵ К. Балабанов, *Велешките зографи иконописци во XIX*, 12.

⁶ Исто.

⁷ Исто.

⁸ А. Василиев, *Български възрожденски майстори, живописци, резбари, строители*, Наука и изкуство, Софија 1965, 267; К. Балабанов, *Велешките зографи иконописци во XIX*, 13.

⁹ К. Балабанов, *нав. дело*, 13.

¹⁰ А. Николовски, *Уметноста на XIX век во Македонија (извод од студијата)*, Културно наследство 9, Скопје 1984, 20.

1. Црква Светог архангела Гаврила у Великом Ропотову, поглед на јужну фасаду

ностас.¹¹ На престоној икони са приказом Христа Сведржитеља Костадин је оставио запис: „Рѣкѣю · Костадинъ зографъ ѣзъ велесъ 1862“. Своје име оставио је и у ниши у јужном зиду, у делимично оштећеном запису о времену осликавања цркве, из којег се сазнаје да му је помагао зограф Игњат.¹² Исте године је насликао је све иконе, осим празничног реда, за иконостас у цркви Светог Николе у Косовској Каменици. О томе сведочи запис на престоној икони Христа Сведржитеља: „Рѣкѣю х. Костадинъ зографъ ѣзъ велесъ 1862“. Наредне 1863. године је са зографом Игњатом био ангажован да ослика дуборезни трон за чудотворну икону Богородице, који је за Пећку патријаршију израдио копаничар Димитар Станишев.¹⁴

Село Ропотово помиње се први пут 1530. године, као посед манастира Дечана. Данас постоје два Ропотова, Мало и Велико, некада звано Го-

лемо, које је основано око 1750. године, досељавањем Марделића из Реткоцера код Медвеђе. То је село збијеног типа у општини Косовска Каменица, око 10km удаљености од Гњилана. Лежи на Ропотском потоку, који га дели у две махале.¹⁵ Није познато време изградње цркве Светог архангела Гаврила у Великом Ропотову, која по својим архитектонским карактеристикама одговара добу османске владавине. Ово једнобродно здање позиционирано је поред гробља, на узвишењу у селу. Скромних је димензија и карактеришу је правоугаона основа, полукружна олтарска апсида, двосливни кров над полуобличасим сводом и дрвена галерија у западном делу наоса. Због малих прозорских отвора, ентеријер цркве у Великом Ропотову врло је мрачан, што је појава приметна и у другим храмовима у Косовском Поморављу.¹⁶

Иконостас је дело Хаџи Костадина Крстева из Велеса, који га је извео 1861. године. О томе сведочи запис на престоној икони Христа Сведржитеља: „Рѣкѣю х. Костадинъ / ѣзвелесъ. мѣртъ: 10 / 1861“. Такође, поред фигуре Богородице на царским дверима, сликар је оставио годину израде и своје иницијале: „1861 / х. к. з.“. Оно што ствара

¹¹ И. Женарју Рајовић, *Црквена уметност XIX века у Рашко-призренској епархији (1839–1912)*, Лепосавић 2016, 90.

¹² Записи су публиковани у: М. Ивановић, *Натписи и орнаменти на надгробним плочама, иконама и звонима српских цркава на Косову и Метохији XIV–XIX/XX век*, Косовско-метохијски зборник 2, Београд 1998, 26–27.

¹³ И. Женарју Рајовић, *нав. дело*, 90.

¹⁴ И. Женарју Рајовић, *нав. дело*, 91.

¹⁵ А. Урошевић, *Горња Морава и Изморник*, Насеља и порекло становништва, ур. Ј. Ердељановић, Београд 1935, 229–230.

¹⁶ И. Женарју Рајовић, *нав. дело*, 117.

2. Иконостас цркве Светог архангела Гаврила у Великом Ропотову, поглед са галерије

забуну јесте запис који се налази на северним дверима, испод десне ноге Светог архангела Гаврила где стоји: „Иџобразиса храмъ сей сѣй сѣый ѿрхангелъ / гавриѣла лѣта ѿ хрѣта 1864 мѣѣ 18нїй. 18 / вѣстѣ ѿереа хрїста ѿ сннѣ его ѿереа / Јованъ Епнтропъ Снма Стоѣковъ / Сѣ братѣмъ ѿграфъ :ѣ: костадинъ / ѿ Игнатъ из велеса“. Из записа сазнајемо да су зографи Костадин и Игњат из Велеса у цркви радили 1864. године, те да су за то заслужни јереји Христо и Јован и епитроп Сима Стојков. Израз „Иџобразиса храмъ сей“ се односи на осликавање цркве, али зидно сликарство које се тренутно налази у цркви није дело овог сликарског двојца из Велеса и није познато када је настало. Могуће је, да су након израде иконостаса, осликали и цркву, али да је из неког разлога то сликарство пресликано новим, крајем XIX или почетком XX века.

Иконостас у Великом Ропотову представља скромну трозонску дрвену конструкцију, изведену према балканском културном моделу, који је развијан у православним срединама унутар Османског царства и Васељенске патријаршије.¹⁷ Балкански културни модел је у православне хра-

¹⁷ О балканском културном моделу: Н. Макуљевић, *Плурализам приватности. Културни модели и приватни живот код Срба у 19. веку*, Приватни живот код Срба у деветнаестом веку, Београд 2006, 17–29.

мове Рашко-призренске епархије, као и ширег подручја Старе и Јужне Србије и Македоније, унео интимне конструкције и димензије иконостаса, у потпуности усклађене са просторним карактеристикама. То су конструкције једноставне форме у чијем су настанку кључни фактори православност и традиција, док је поступак израде дефинисан као занатски.

Својом конструкцијом, као и њеном декорацијом, те избором икона, иконостас представља најрепрезентивнији део храма чији је изглед био условљен просторним, литургијским и социјалним захтевима.¹⁸ Асиметричност конструкције и број престоних икона, зависили су од ширине цркве, али и од жеље наручилаца да преграда изгледа мање или више монументално. Иконостас у Великом Ропотову има царске и бочне, северне двери, и само три престоне иконе. Зона сокла је виша него што је уобичајено, али је декорисана једноставно и без сликане декорације. Израда овакве конструкције и жеља наручилаца да иконостас ипак има више престоних икона, усклађени су постављањем још две иконе у зони престоних, поред иконостаса на северном и јужном зиду предолтарског травеја. Изнад престоних икона је смештен такозвани апостолски ред икона, у чијем средишту је икона Исуса Христа. Врх иконостаса крунисан је ракошним Распећем.

Изглед иконостаса условљен је и његовом симболиком и чињеницом да он раздваја олтар од наоса, те представља место молитве, али и оgradu која спречава улазак верника у олтар, услед чега је богато декорисан како би привлачио пажњу.¹⁹ У складу са тумачењем олтара као раја, ка којем су верници окренути током богослужења, и иконостас носи симболику прочеља раја, небеског Јерусалима, границе између материјалног и духовног.²⁰

По својој архитектоници, као и иконографском репертоару, иконостас у Великом Ропотову одговара тенденцијама испољеним у конструисању олтарских преграда у православним храмовима XIX века под јурисдикцијом Васељенске па-

¹⁸ Н. Макуљевић, *Литургија, симболика и приложништво: иконостас цркве Свете Тројице у Врању*, Саборни храм Свете Тројице у Врању, Врање 2008, 51.

¹⁹ сокрѣвнице хрїстіанскоє, тѣ ѣсть толкованїє свѣтѣхъ тѣннѣ, свѣтѣхъ храмѣ, сосѣдовѣхъ церкѣвнѣхъ, ѿ вѣжѣственнѣ ѿ свѣщеннѣ лїтѣргїє, писмѣны крѣлевскаго вѣсѣчїанца пѣштансаго, въ вѣдѣннѣ градѣ 1824, 106–107.

²⁰ Г. Бабић, *О живописаном украсу олтарских преграда*, ЗЛУМС 11, Нови Сад 1975, 3; Н. Макуљевић, *Литургија, симболика и приложништво: иконостас цркве Свете Тројице у Врању*, 51; М. Тимотијевић, *Црква Светог Георгија у Темишвару*, Нови Сад, 1996, 98–101.

3. Богородица са Христом, престопа икона

тријаршије. Конструисан је трозонски, при чему прву зону чине сокл, престопа иконе и двери, други зону апостолски ред, и трећу сликано Распеће на дуборезном крсту на самом врху. Основна боја овог иконостаса је црвена, а хоризонтални појасеви икона раздвојени су једноставним дрвеним гредима, које су лишене декорације. Иконе су насликане на дрвеним даскама вертикалне оријентације, а парапетне плоче су начињене од вертикално постављених дасака, бојених у црвену, плаву и жуту боју. Црвено-плави парапет је постављен и иза монументалног дрвеног Распећа на врху иконостаса, које је понело визуелно најдоминантнију декорацију.

Постојање царских и северних двери је било условљено литургијским потребама. Пренос хлеба и вина приликом богослужења свештеник врши проласком кроз северне двери, потом прелази преко солеје и враћа се у олтар кроз царске двери.²¹ Такође, Јеванђеље се током Литургије износи кроз северне и у олтар враћа кроз царске двери.²² Обзиром да у овим чиновима улога јужних двери није била важна, ни њихово постојање

²¹ Ђ. Стричевић, *Ђаконикон и протезис у ранохришћанским црквама*, *Старинар* 9–10, Београд 1958–59, 61.

²² Н. Гогољ, *Тумачење Божанствене Литургије*, Београд 1995, 20.

4. Исус Христос Сведржитељ, престопа икона

на иконостасу није било неопходно. У најближој околини Великог Ропотова, северних двери нема ни у црквама у Косовској Каменици, Станишору, манастиру Драганцу.²³

Престопа икона *Богородице са Христом* налази се између бочних и царских двери. Богородица и Христос Младенац су насликани на плавој позадини на којој се, око златног нимба Богородице, јављају два усправна златна поља око смакнутих усковитланих облака. Богородица (μῆτηρ εὐαγγελιστῆς) је представљена исподпојасно, у трочетвртинском профилу, погледа усмереног ка посматрачу. На себи има плаву хаљину са златним наруквицама и оковратником, као и црвени мафорион. Мафорион има златне порубе, украшене мултиплицирањем мотива три црне тачке, док се изнад поруба јавља бела мрежица у којој се понављају ситније беле тачке, које се потом понављају и изнад мрежице. Такође, са поруба висе беле декоративне нити, док се испод мафориона, на Богородичиној глави уочава лагана бела марама. Богородица је благо нагнута ка Христу којег држу на левој руци и ка којем указује својом десном руком. Христос Младенац (ἰσῦς χῑς) на себи има доста набрану плаву хаљину са широким златним оковратником и ма-

²³ И. Женарју Рајовић, *нав. дело*, 131.

5. Царске двери, лево крило

сивни црвени огртач. Десном руком благосиља док у левој држи затворено Јеванђеље са златним оковом.

Јужно од царских двери налази се икона *Исуса Христа Сведржитеља* (їс хї Вседржителъ). Христос је представљен као фронтална допојасна фигура, са дугом смеђом косом зачешљаном на средини и пуштеном на рамена, и ретком смеђом брадом. Одевен је у црвени хитон са златним појасом и плави химатион, који су оперважени златним порубима. Насликан је на тамно плавој позадини на којој се, око златног нимба са иницијалима ѓ ѿ њ, јављају два усправна златна поља око смакнутих усковитланих облака, у којима се налазе иницијали їс хї. Десном руком благосиља док у левој држи отворену књигу на којој су исписани стихови из Јеванђеља по Матеју „Придіте / ко мнѣ всѣ / трѣждію цїса / њ ѡбременѣнїи, / њ ѡзъ оѹпокобі / вы. Возміте / њго мѡе на / себѣ, њ навѣіте / са ѿ мене, іако / крѡтокъ есмь / њ смїренъ серд- / цемъ: њ ѡбръщє / те покої“ (Мт. 11, 28–29). Иако Исус Христос Сведржитељ у рукама најчешће има отворено Јеванђеље у којем је исписан текст „азъ есмь свѣтъ мнрѡ ...“ (Јв. 8, 12), што је било у складу са упутствима за сликање овог иконографског типа, Хаџи Костадин је и у црквама у Добротину и Косовској Каменици изабрао речи

6. Богородица, детаљ царских двери

из Јеванђеља по Матеју.²⁴ Овај Спаситељев позив јавља се и на Јеванђељима Христа Сведржитеља на престоним иконама у и Станишору, Пасјану и црквама у манастирима Кончул и Врачево.²⁵

На икони се налазе два записа, један поред Христове десне руке, и други симетрично поред лево. Први запис говорио томе да је икону насликао Хаџи Костадин из Велеса 10. марта 1861. године, док је други приложнички запис из којег сазнајемо да је икона дар хаџи Јордана, сина хаџи Јована из Башиног села: „Прїло. х. ѡрдан / сїнъ х. іѡан ѡтъ башино / село“. Занимљиво је што приложници нису локални мештани већ потичу из Башиног села које се налази покрај Велеса, сликаревог родног места.²⁶

Јужно од престоне иконе Христа смештена је икона крилатог кефалофора *Светог Јована Крститеља* (сѣѣн іѡанѣъ крѣтителъ). Приказан је са

²⁴ Уп.: М. Медић, *Стари сликарски приручници II*, Београд 2002, 581.

²⁵ У цркви у манастиру Врачеву исписан је његов превод „ходите мени сви кон сте ѹморни и натоварени (...)“. И. Женарју Рајовић, *нав. дело*, 139.

²⁶ У Велико Ропотово се 1882. године доселио бакалин Перчинковић из Башиног села, што укажује на још једну везу између ова два места. А. Урошевић, *нав. дело*, 230.

7. Свети цар Соломон, детаљ царских двери

дугом смеђом косом и ретком брадом, у мелоту од камиље длаке и са плавим огртачем. Десном руком благосиља, док у златној посуди у левој руци држи своју одсечену главу, склопљених очију и спокојног лика, сигнирану ѿ. У истој руци држи и свитак који се налази испод ове посуде, а на којем је уобичајени текст: „покајтеса, прнелі / ж нво / са црѣіе / невесноє“ (Мт. 3, 2). Такође, на траци која се вијори на крсту који му је ослоњен о ову руку, стоји: „се агнецъ вжнй земаа и грех цїр“ (Јв. 1, 29). Ово је стандардно решење у сликању Светог Јована Крститеља, чиме се позива на покајање и наговештава други Христов долазак. Иконографска варијација која приказује Светог Јована са крилима, као анђела пустиње и анђеоског весника Христовог оваплоћења, са својом главом у рукама и текстом из Јеванђеља по Матеју, устаљена у XVII веку, била је веома распрострањена на ширем балканском подручју у османској ери.²⁷ Хаџи Костадин је ово решење применио и у Косовској Каменици, док су се у цркви у Добротину нашле само две основне престоње иконе.

Царске двери су једноставно обликоване, са плитким рамом црвене и плаве боје.²⁸ На споју

²⁷ Уп.: М. Татић-Ђурић, *Икона Јована Крилатог из Дечана*, Зборник Народног музеја 7, Београд 1973, 46–50; Л. Прашков, *Български икони. Развитие, технология, реставрација*, Софија 1985, 92; С. Ракић, *Иконе Босне и Херцеговине (16–19. вијек)*, Београд 1998, 68–69, 128–129; И. Женарју Рајовић, *нав. дело*, 139–140.

²⁸ У цркви у Великом Ропотову и данас је у

8. Свети архангел Гаврило, северне двери

вратница рам је жуте боје са сликаном флоралном декорацијом, док се на врху налази кружни медаљон у којем је плитко резани крст. Централну сликану тему представљају *Благовести* (Благовѣщеніе Престѣла Бѣѣ), са архангелом Гаврилом на левим и Богородицом на десним вратницама, док су изнад њих допојасне представе старозаветних царева и пророка Давида и Соломона. Архангел, који је благо окренут Богородици, на себи има дугу смеђу хаљину, краћу зелену тунику и преко ње црвени огртач. Десном руком благосиља док у левој држи крин. Богородица стоји благо погнуте главе, са десном руком на грудима, док у левој

употреби катапетазма насликана на платну, на којој је приказана сцена Христовог Крштења. Њу је 1859. године приложио верник Хаџи Дено из оближњег села Доброчане. И. Женарју Рајовић, *нав. дело*, 152, 276.

9. Свети архангел Михаило, северни зид
(Покрајински завод за заштиту споменика
културе, Приштина)

има свитак. На свитку су речи из Јеванђеља по Луки, које уобичајено држи када је приказан разговор између ње и архангела: „се ра / вѣ гѣна / вѣди / днѣ по га- / агѣла / твое / мѣ“ (Лк. 1,38). Са неба се на Богородицу спушта голуб Светог Духа, који је и сигниран ѧ ѣ.

Свети цар Давид (ѣ црѣ Давѣтѣ) је приказан са гргуравом седом брадом и косом, у владарској одежди са круном на глави. Левом руком показује на текст свитка који држи у другој руци: „Блѣ / ж енѣ / мѣжѣ / не ѣде / насо / вѣтѣ / не / те“ (Пс. 1, 1). Свети цар Соломон (ѣ црѣ Солѣмѣ), приказан као смеђоко-си голобради владар са круном на глави, има исту позу. Десном руком указује на текст свитка: „Прѣве / днѣци / ковѣ / книж / вѣ / тѣ“ (Прем. 5, 15).

Царске двери које се налазе у цркви у Доброти-ну данас немају сликану декорацију и није познато како су првобитно изгледале. На дверима из Косовске Каменице Хаци Костадин је применио истоветан образац приказивања Благовести. Старозаветне царевице и пророке сместио је у кружне медаљоне изнад Благовести, док је све употпунио и представљама Светог Николе и Светог Атанасија у дну.

Северне двери су једноставно обликоване, у виду равне дрвене плоче правоугаоног облика, са рамом светло плаве боје који је декорисан белим и тамно плавим флоралним мотивима. На њима је

10. Свети Никола, јужни зид

насликан патрон храма *Свети архангел Гаврило* (ѣтѣи ѣрхѣгѣ Гаврѣилѣ). Позадина спрам које је насликан архангел је у горњој половини златна док је доња тамно црвена. Фигура архангела је доста непропорционално насликана у односу на површину двери, те је испод његових ногу остао већи део црвене површине. Представљена је фронтална стојећа фигура младолског архангела, који у десној руци држи љиљн на дугачкој дршци, а у левој сфери са Христовим монограмом. На себи има дужу црвену хаљину са цветним мотивима и златним рубовима, и преко ње краћу зелену тунику сличног украса и са златним појасом. Преко краће тунике има масивни огртач плаве боје, са богато декорисаним оковратником.

Према устаљеној нововековној пракси, на северним дверима најчешће се слика архангел Михаило. Одступање које срећемо у Великом Ропотову, или у цркви оближњег манастира Драганац, где је приказан Сабор архангелски, може се оправдати посветом цркве.²⁹

Северно од двери, на северном зиду наоса, налази се икона *Светог архангела Михаила* (ѣтѣи ѣрхѣгѣ Гаврѣилѣ). Архангел је приказан фронтално и испод појасно, погледа усмереног према посматрачу. Има крила и одевен је у војничку униформу, са тамном туником преко које је декоративно

²⁹ И. Женарју Рајовић, *нав. дело*, 136.

II. Свети Петар, Исус Христос и Свети Павле, апостолски ред

обрађен златни оклоп и црвени огртач. Као предводник небеске војске у десној руци држи мач, док као као мерач људских душа указује на пут покајања и спасења држећи у левој руци теразије за мерење душе праведника.³⁰

На јужном зиду, поред иконе Светог Јована, налази се икона допојасног лика *Светог Николе* (Свѣтѣи хрѣткѣ нѣколанѣ). Светитељ је уобичајено приказан са краћом седом косом и великим залисцима, наглашеним брковима и густом седом брадом. Одевен је у раскошан орнат архијереја који чине плави стихар, црвени сакос декорисан флоралним мотивима и златни омофор. Такође, има панагију око врата, златни надбедреник, златне наруквице и рубове сакоса, који су такође декорисани. Десном руком он благосиља док у левој држи затворено Јеванђеље за златним оковом. Изнад рамена Светог Николе насликани су Христос и Богородица на облацима. Христос у црвеном хитону и плавом химатиону десном руком благосиља, а левом Светом Николи пружа Јеванђеље. Богородица у плавој хаљини и лила мафориону, у рукама држи зелени епитрахил усмерен ка светитељу. Јеванђеље и епитрахил представљају знаке архијерејског достојанства Светог Николе, који су му према легенди одузети, а потом враћени на Првом васељенском сабору.³¹

Овакво иконографско решење се ретко среће у црквама Рашко-призренске епархије. Применио га је Хаџи Костадин у Косовској Каменици, где

је Светог Николе насликао са митром на глави, а среће се и на иконостасу цркве у Ораховцу где га је непознати сликар насликао 1869. године, као и у цркви Светог Николе у Штрпцу, на зиду поред иконостаса. Икона Светог Николе ретко се среће међу престоним иконама у Рашко-призренској епархији, обзиром на мале димензије иконостаса на којима често налазе само две или три престолне иконе. Јавља се као стојећа фигура спрам неутралне позадине у Витини и Кончулу, на северним дверима у цркви Светог Николе у Средској, и како стоји на обали мора на престолној икони у Гњилану.³²

У другој зони иконостаса налази се десет икона апостола распоређених око централне иконе Исуса Христа, које чине такозвани апостолски ред. Овако распоређене иконе, иако у мањем броју него што је уобичајено, симболично представљају формирање Христовог сабора са апостолима.³³ Сви су приказани како седе спрам неутралне позадине чији је горњи део плаве а доњи део жуте боје. *Христос* (Исус Христос) је приказан фронтално, у црвеном хитону са златним оковратником и плавим појасом, и огрнут масивним плавим химатионом. Десном руком благосиља, док у левој држи отворено Јеванђеље на којем је поновљен текст са престолне иконе Христа Сведржитеља. До Христа су, традиционално, најближи Свети апостоли Петар и Павле. *Свети Петар* (Свѣтѣи Апѣлѣ Петарѣ) је са

³⁰ М. Тимотијевић, *Српско барокно сликарство*, Нови Сад 1996, 310; С. Габелић, *Циклус арханђела у византијској уметности*, Београд 1991, 17–36.

³¹ А. Костић Ђекић, *Иконостас цркве Сошествија Светог Духа у Крагујевцу*, Споменица два века Старе цркве у Крагујевцу (1818–2018), Крагујевац 2018, 159–160.

³² Икону у Витини је насликао Константин Јаковљевић из Галичника 1883. године, у Кончулу је насликао Аврам Дичић, највероватније 1902. године, у Средској Јаков Радев из Лазаропоља 1887. године, а у Гњилану Димитрије Андонов Папрадишки 1901. године.

³³ Н. Макуљевић, *Литургија, симболика и приложништво*, 99.

12. Свети Матеј и Свети Лука, апостолски ред

леве стране, а иза њега су иконе на којима су приказани *Свети Јован* (СѢ АПѢЛЪ ѿ ѢВГѢЛІСТЪ ІОАННА), *Марко* (СѢ АПѢЛЪ ѿ ѢВГѢЛІСТЪ МАРКО), *Андреј* (СѢ АПѢЛЪ ѿ ѢВГѢЛІСТЪ АНДРЕА) и *Јаков* (СѢ АПѢЛЪ ѿ ѢВГѢЛІСТЪ ІАКОВЪ). Иза иконе *Светог Павла* (СѢ АПѢЛЪ ПАВЕЛЪ), ређају се иконе *Светог Матеја* (СѢ АПѢЛЪ ѿ ѢВГѢЛІСТЪ МАТЕЈА), *Луке* (СѢ АПѢЛЪ ѿ ѢВГѢЛІСТЪ ЛУКА), *Вартоломеја* (СѢ АПѢЛЪ ВАРТОЛОМЕЈА) и *Симона* (СѢ АПѢЛЪ СИМОНЪ ЗНАЉЕЦЪ).

Свети Петар и Павле су у плавим хитонима, са светло црвеним огртачима, док је интезивнија црвена употребљена за огртаче Андреја, Јована и Вартоломеја. Свети Матеј такође има плави хитон, али жути химатион, док је Симон огрнут белим химатионом. Свети Јаков, Лука и Марко имају црвене хаљине и беле огртаче. Свети Петар у рукама држи свитак са речима „Благословенъ бгъ“, док је код Светог Павла отворена књига са речима: ПAVEC PABЪ ІНЪХЪ ХРѢТОВЪ ЗВАНЪ / АПѢЛЪ / ѿЗВРАНЪ / КЪ БЛЪ (1 Кор. 1, 1). Сви јеванђелисти у рукама држе своја отворена Јеванђеља у којима су исписани њихови први стихови, док остали апостоли држе затворена Јеванђеља.

На врху иконостаса налази се монументално резбарено Распеће у јарким бојама, црвеној, плавој и жутој. Постоље за крст представља Адамова лобања фланкирана афронтираним змајевима. Из уста оба змаја излази по један цвет на којем је голуб раширених крила, на којима се, лево од Распећа налази икона Богородице (МѢРЪ БЖІА), а десно Светог Јована (СѢ ІОАНЪ БРАТЪ БОЖІА). Такође, врхови ових икона резбарени су у виду две афронтиране птице између којих је крст.

Распети Христос насликан је на средини крста, који има тролисне завршетке декорисане резбареном флоралном декорацијом. Цвеће се јавља и као декорација између кракова крста. У завршецима кракова са доста пажње посвећене детаљима насликани су јеванђелисти са својим симболима и у тренутку док пишу Јеванђеља. У дну је приказан Свети јеванђелист Лука (ЛК) са биком, на врху је Свети Јован (ІО) са орлом; на десном краку је Матеј (МТ) са анђелом, док је на левом Свети Марко (МК) са лавом. Слика се потрудио и да испише прве стихове прве главе на сваком Јеванђељу.

Дуборезни крст на врху иконостаса јавља се у балканским храмовима у XVI веку, и у најстарије примере спадају они у манастирима Кучевиште, Дечани, Пећка патријаршија и Црна Река.³⁴ Под утицајем италијанске уметности, јављају се прво на Светој Гори, средином XVI века, а затим и у Епиру, Северној Грчкој, Охридској архиепископији и потом на подручју Пећке патријаршије.³⁵ Основни облик, дуборезно-сликани крст на афронтираним змајевима, са представом распетог Христа и јеванђелиста, иконама Богородице

³⁴ Б. Тодић, *Иконостас у Дечанима – првобитни сликани програм и његове позније измене*, Зограф 36, Београд 2012, 122.

³⁵ А. Серафимова, *Прилог проучавању иконостасних крстова на Балкану (Нека запажања о иконостасном крсту манастира Црна река)*, Манастир Црна ријека и Свети Петар Коришки, Приштина – Београд 1998, 149–152; Б. Тодић, *нав. дело*, 122–123.

13. *Раснеће Христово*

и Христа задржан је током времена и као такав обрађиван и у XIX веку, када је неизоставан део сваког иконостаса, са варијацијама у врсти и боји дубореза.

Хаџи Костадин је у цркви у Великом Ропоту насликао и икону Свете Петке (Сѣнѧ Прѣ Мѧтер Нѧша Параскевѧ). Насликана је као фронтално постављена исподпојасна фигура наспрам тамноплаве позадине. Одевена је у црвену хаљину за златним оковратником и тамни огртач са кукуљицом на глави. У десној руци држи крст, док јој је длан леве руке у молитвеном ставу. Приметно је да има значајно грубље црте лица у односу на друге светитеље приказане на иконостасу.

Сликариство Хаџи Костадина карактерише зографска пикторална поетика, која је у XIX веку била у складу са духовним идеалима наручилаца, верском обновом и балканским културним моделом.³⁶ Зографско сликарство је било тради-

ционално, неговало поетику ретроспективности, и базирало се на поштовању познатих иконографских образаца и употреби злата.³⁷ У позновизантиски манир унете су ликовне и декоративне новине, најизраженије у форми обилне употребе флоралних мотива.

Хаџи Костадин слика препознатљиве ликове које карактеришу велике бадемасте очи, танке повијене обрве које прате облик ока, узак и дугачак нос, врло мала уста. Необичне пропорције приметне су у величини главе, која је често непропорционално мала у односу на тело. Не инсистира на линеарности која се често среће у зографској пракси, већ бојом ствара fine прелазе нарочито када је реч о моделовању лица. При сликању одеће, ствара масивне наборе и фину декорацију, коју често обликује до најситнијих детаља. Детаљан је и при исписивању сигнатура и

³⁶ О зографском сликарству: N. Makuljević, *The 'Zograph' Model of Orthodox Painting in Southeast*

Europe 1830–1870, *Balkanica* 34, Београд 2003, 385–405; Н. Макуљевић, *Иконопис Врањске епархије 1820–1940*, *Иконопис Врањске епархије*, Београд–Врање 2005, 21–25.

³⁷ Н. Макуљевић, *нав. дело*, 24.

14. Свети јеванђелист Марко, Распеће Христово

нарочито текстова на свицима и књигама, чак и када је реч о зонама потпуно недоступним голом оку, попут монументалног крста на врху иконостаса. Позадине су једноставне, монохромне и тамне, а на престоним иконама се уочава мотив размакнутих облака између којих се промаљају златна поља која служе као места за исписивање сигнатура. Ова поља су на иконама у Добротину замењена златним медаљонима, који се много чешће срећу у зографском сликарству. Умешност извођења ликова светитеља могла би се посматрати градацијски од најуспелијих у првој зони, преко мање успешних у другој, до комбинације веома успешних ликова Христа и Јеванђелиста на крсту, и изузетно лоших представа Богородице и Светог Јована. Посебно привлачи пажњу приказ Богородичиног лица, као и косе, који је естетски неприхватљив, али вероватно представља покушај сликара да дочара тугу и бол.

15. Богородица, Распеће Христово

ICONOSTASIS OF HADZI KOSTADIN KRSTEV IN THE CHURCH OF THE HOLY ARCHANGEL GABRIEL IN VELIKO ROPOTOVO NEAR GNJILANE

Summary

According to its architectural characteristics, the church of the Holy Archangel Gabriel in Veliko Ropotovo was built during the Ottoman rule. The iconostasis in the church is the work of Hadži Kostadin Krstev from Veles, which he made in 1861. This is evidenced by the records on the icon of Christ the Creator and next to the figure of the Virgin on imperial doors. From the record on the side doors, there is an impression that the church was painted by Kostadin Krstev with the help of Ignjat from Veles, in 1864, but they are certainly not the authors of wall painting that is currently in the church, which originated either by the end of the 19th century or at the beginning of the 20th century.

After working in Veliko Ropotovo, Hadži Kostadin Krstev painted the church of St. Demetrius in Dobrotin near Lipljan, and made iconostasis there in 1862. In the same year he made the iconostasis in

the church of St. Nicholas in Kosovska Kamenica. In 1863, with the painter Ignjat, he was engaged in decorating the woodcut throne for the miraculous icon of the Virgin in the Pećka patrijaršija monastery.

The iconostasis in Veliko Ropotovo was shaped as a modest wooden structure made of three zones. Main icons of Christ, Virgin Mary and St. John the Baptist occupy central zone, along with the royal and north doors. Above them are icons of Apostles, and a big cross with painted Crucifixion. All the icons were painted according to the principles of Balkan zographic religious painting that was predominant in the 19th century. We find gradation in the skill of presenting the saints' characters, from the most successful in the first zone, through the less successful in the other, to the combination of very successful characters of Christ and Evangelists on the cross, and extremely bad representation of the Virgin and St. John.

Ивана ЖЕНАРЈУ РАЈОВИЌ

ИКОНОТАСОТ НА ХАЦИ КОНСТАНТИН КРСТЕВ ВО ЦРКВАТА НА СВЕТИОТ АРХАНГЕЛ ГАВРИЛ ВО ВЕЛИКО РОПОТОВО ВО БЛИЗИНА НА ГНИЛАНЕ

Резиме

Според архитектонските карактеристики црквата на Светиот Архангел Гаврил во Велико Ропотово е изградена во Отоманскиот период. Иконостасот е дело на мајсторот Хаџи Константин Крстев од Велес, изработен во 1861 година. Доказот се наоѓа на иконата на Исус Христос, до иконата на Богородица до Царските Двери. Според натписот од страничната врата таа е насликана од Константин Крстев со помошта на Ингнат од Велес во 1864 година, меѓу тоа тие не се автори на сиот живопис во црквата, бидејќи живописот потекнува од крајот на XIX век, или почетокот на XX век.

По работата во Велико Ропотово, Хаџи Константин Крстев работел во црквата Св. Димитрија во Добротин, во близина на Липљан, изработувајќи го иконостасот во 1862 година. Во истата година тој го изработил иконостасот во црквата на Св. Никола во Косовска Каменица. Во 1863 година, заедно со Ингнат биле ангажирани за украсување на

резбаниот трон со чудотворната икона на Богородица во манастирот на Пеќата патријаршија.

Иконостасот во Велико Ропотово е конципиран како едноставна дрвена конструкција со три зони. Главните икони на Христос, Богородица и св. Јован Крстител го зафаќаат централниот дел на иконостасот, Царските Двери и северната врата. Над нив се наоѓаат иконите на св. Апостоли, иконостастиот крст со претстава на Христовото Распение. Иконите се изработени според принципите на познати балканските религиозни сликари кои твореле во XIX век. Во изработката на ликовите на светителите се гледа варирање на умешноста на изработката, најуспешни се ликовите во првата зона, а помалку успешни во другите зони. Ликовите на Христос и Евангелистите насликани на иконостасниот крстот се најуспешните, а најслаби се делата на Богородица и св. Јован Крстител.